

# VÝCHODNÉ SLOVENSKO V ČASE VYHLÁSENIA ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY<sup>1</sup>

Peter KOVAL

Región východného Slovenska patril pred prvou svetovou vojnou medzi hospodársko-sociálne zaostalé časti habsburskej monarchie a v dôsledku dezintegračnej politiky maďarských vládnych kruhov bol národne a politicky izolovaný od ostatného Slovenska. Na konci vojny, keď myšlienka spoločného štátu Čechov a Slovákov hlbšie prenikala do vedomia aj na východe krajiny, maďarské a promaďarské kruhy zintenzívnili odnáródňovaciu činnosť, pričom využívali rôzne formy propagandy, napr. agitáciu prostredníctvom regionálnej tlače (Eperjesi Lapok).

Koniec októbra 1918 bol na tomto periférnom geografickom území dosť hektický. Martinská Slovenská národná rada (SNR) sa síce ako najvyšší politický orgán prihlásila k ČSR a vyzvala k zakladaniu jej miestnych orgánov, no ich vznik a činnosť brzdili maďarské orgány. Dňa 31. októbra 1918 Maďarská národná rada v Budapešti oznámila všetkým župným orgánom, mestským zastupiteľstvám, služobným úradom i vojenským posádkam svoje založenie a prevzatie moci. Aj ona vyzývala k spoločnému postupu. Pomalý posun oslobodzovacieho česko-slovenského vojska poskytol podmienky na upevnenie Károlyho budapeštianskej vlády.

Multietnickosť územia východného Slovenska pridala na neprehľadnosti situácie. Na etnickom princípe tu vznikli štyri národné rady. Z toho slovenská a rusínska, teda zástupkyne slovanských národov, sa priklonili k československej štátnosti. Maďarská a nemecká národná rada stáli na pozíciách udržania štátneho zväzku vo „vynovenom“ Maďarsku.

Verejný poriadok v mestách a dedinách udržiavali silové zložky. Všade, kde sa prejavoval odpor voči starému režimu či náznaky národného prebúdzania, mali možnosť zasiahnuť. Asi najznámejším a zároveň najbrutálnejším incidentom bola tzv. prešovská vojenská vzbura v noci z 31. októbra na 1. novembra. Vojaci 67. pešieho pluku prejavovali svoju radosť z konca vojny svojším spôsobom. Po oznámení možnosti opustenia jednotky sa časť z nich rozhodla osláviť to v miestnych pohostinstvách. Vo večerných hodinách sa podgurážení vojaci pustili do vyrabovania vojenských skladov šatstva, potravín a 105 obchodov na Hlavnej ulici v Prešove. Niekoľko priamych fyzických stretov, ku ktorým došlo na viacerých miestach v meste, naznačovalo, že táto vojenská vzbura nevznikla z nacionálnych pohnútok, ale bola živelné namierená skôr proti predstaviteľom úradnej moci, notárom, obchodníkom a krčmárom, ktorých obviňovali zo sociálneho útlaku obyvateľstva v čase vojny. Najhoršiemu trestu neušlo 41 vojakov a dvaja civili, zapojení do vykrádania obchodov. Ich hromadná poprava sa konala v priestore medzi rímskokatolíckym kostolom sv. Mikuláša a evanjelickým chrámom sv. Trojice na prešovskom námestí. Aj tento nekompromisný exekutívny čin predstaviteľov starého režimu bol pre slovenské obyvateľstvo mesta a okolia dôkazom, že od Uhorska, akokoľvek

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

zreformovaného, nemôžu Slováci čakať zásadné zmeny k lepšiemu. K revolučným incidentom, našťastie bez takého hrozného konca, dochádzalo potom vo viacerých mestách a dedinách východného Slovenska. Vojaci vracajúci sa z frontu a miestni obyvatelia namierili svoju pomstu za sociálny útlak v priebehu vojny voči tým, ktorí vedeli z vojny vyťažiť najviac.

Aj v priebehu novembra stále zostávali na východnom Slovensku administratívne a mocenské prostriedky vlády v rukách maďarských orgánov, ktoré ich zneužívali na propagačné akcie a dezinformačnú kampaň. Tam, kde sa vytvorili pre československú myšlienku vhodné podmienky, sa obyvateľstvo hlásilo k SNR a zakladalo aj jej orgány. Známe sú listy adresované SNR do Turčianskeho sv. Martina z viacerých východoslovenských obcí (napr. Chmiňany, Čelovce, Giraltovece), v ktorých pisatelia jednoznačne vyjadrovali vôľu pričleniť územie východného Slovenska k ČSR. Tento príklon slovenského obyvateľstva k novému štátu prekvapil maďarské kruhy, presvedčené, že majú politickú i národnostnú otázku pevne vo svojich rukách.

Posledným pokusom o záchranu územia východného Slovenska zo strany maďarských orgánov bola podpora Slovenskej ľudovej republiky. Išlo o iniciatívu prouhorsky zmýšľajúcich reprezentantov starého režimu, na čele ktorých vystupoval prešovský župný archivár Viktor Dvortsák. Zástupcov martinskej SNR považovali za obyčajných samozvancov a presadzovali ideológiu tzv. slovjactva. Tvrdili, že „Slovjaci“ tvoria osobitnú etnickú skupinu, úplne rozdielnu od Slovákov v západných častiach. Svoje teórie propagovali aj prostredníctvom, v šarišskom dialekte vydávaných, novín Naša zastava. Maďarská vláda podporila vznik Slovenskej ľudovej republiky 11. decembra 1918 v Košiciach. V tom čase už išlo len o politickú frašku, ktorá nemala nádej na zmenu pomerov na východe našej krajiny. Slovenskí miestni predstavitelia protestovali proti tomuto aktu. Asi najrozhodnejšie Slovenská národná rada v Solivare pri Prešove. Na zhromaždení, 15. decembra 1918 v Solivare, organizovanom touto organizačnou zložkou za účasti asi tisícky ľudí z celého regiónu, sa prijala rezolúcia, vyhlasujúca o. i.: *„My zástupcovia z rôznych obcí Šarišskej, Zemplínskej, Abovskej stolice jednohlasne vyhlasujeme, že s tými páňmi, ktorí v Košiciach vyhlasujú samostatnú republiku nesúhlasíme a neuznávame ich za našich zástupcov.“*

Prouhorské aktivity so starým režimom spätých predstaviteľov nemali šance na úspech aj z toho dôvodu, že v tom čase bolo územie východného Slovenska obsadené česko-slovenským vojskom a legionármi. Tieto silové zložky spôsobili, že starý uhorský režim reprezentovaný maďarským správnym aparátom strácal pôdu pod nohami a začalo sa s nastoľovaním československej moci a administratívy. Dňa 24. decembra 1918 menoval minister s plnou mocou pre správu Slovenska na čelo Šarišskej župy dr. Pavla Fábryho. Ten sa ujal svojej funkcie 11. januára 1919 a tento deň znamenal začiatok premien v prospech ČSR, na krátky čas prerušený vznikom a pôsobením Slovenskej republiky rád v júni 1919.

Na východnom Slovensku sa v čase vzniku ČSR naplno stretli záujmy slovenského ľudu s cieľmi maďarskej vlády, usilujúcej sa zachovať integritu Uhorska. Napriek nepriaznivým hospodársko-sociálnym a hlavne politicko-národným podmienkam sa na tomto geografickom perifériu presadila orientácia na SNR a novovytvorenú ČSR.

**Použitá literatúra:**

*Slovenský východ*, roč. 1, 1919

*Šariš*, roč. 9, 1938

*Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2012. 469 s.

SEDLÁK, Imrich. *Svitanie na východe. Národno-politické, kultúrno-spoločenské a literárne integračné procesy na východnom Slovensku 1918 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 2008. 366 s.

ŠVORC, Peter a kol. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012. 251 s.

TAJTÁK, Ladislav. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku roku 1918*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. 159 s.

TAJTÁK, Ladislav. *Východné Slovensko v roku 1918*. In *Prvá svetová vojna a východné Slovensko*. Eds. Martin Drobňák, Viktor Szabó. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2014, s. 106 – 109.

TAJTÁK, Ladislav. *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum v Prešove, 1992. 32 s.